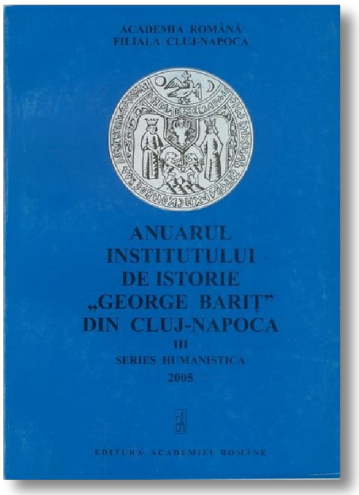

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Contra-urbanizare în post-comunism

Silviu G. Totelecan

How to cite this article:
Totelecan, Silviu G. (2005) *Contra-urbanizare în post-comunism*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 3, pp. 93–107. DOI: 10.5281/zenodo.22965587

© 2005: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONTRA-URBANIZARE ÎN POST-COMUNISM

Silviu G. Totelecan

Institutul de Istorie „George Barițˮ din Cluj-Napoca

1. INTRODUCERE

Transformările socio-economice cu care se confruntă societatea românească în ultimele trei decenii, multe dintre ele extrem de vizibile, iar altele mai puțin perceptibile, au cuprins instituții, grupuri, medii sociale, piețe (de capital, a locuinței, a terenurilor etc.), locații (urbane, rurale, rurbane) etc., schimbarea socială aducând cu ea modificări de atitudini, comportamente, de practici politico-economico-socio-culturale. În cele ce urmează, ne vom opri asupra acelor procese care, în ultimii ani, afectează cu precădere mediul urban: *mediul construit* al oraşului şi *viața citadină* a locuitorilor săi. Menționăm de la început că eventuala extrapolare a concluziilor emise aici (elaborate pe baza datelor obținute în cadrul a două cercetări sociologice desfăşurate în municipiul Cluj-Napoca la un interval de cinci ani, în 1999 respectiv 2004) la alte oraşe ale României nu poate fi neapărat justă şi trebuie privită cu rezerve, chiar dacă „simțul comunˮ ne îndreptățeşte să credem că, în bună măsură, mediul urban din țara noastră a urmat căi similare de *dezvoltare şi/sau regres*.

Prima cercetare, finanțată de DFG – Societatea Germană pentru Cercetare, a fost realizată în perioada 20.02–20.06.1999 sub egida Catedrei de Sociologie a Universității „Babeş-Bolyaiˮ şi Geographisches Institut der Universität Göttingen, având ca temă: „Transformări ale pieței imobiliare, mobilitate şi segregare socială în oraşele româneşti: studiu de caz în Cluj-Napoca, Românieˮ. Cea de a doua, s-a derulat în perioada 01.08–30.09.2004, în cadrul grantului de cercetare „Inegalități de locuire în oraşele post-socialiste. Cartiere de vile şi cartiere sărace în Cluj-Napocaˮ[1]. Ambele cercetări au avut atât o *componentă cantitativă* – ce a fost abordată prin intermediul anchetelor sociologice pe bază de chestionar privind gospodăria, modul de trai, sursele de venit etc. ale locuitorilor oraşului, cât şi una *calitativă* – în cadrul căreia, din punct de vedere metodologic, accentul s-a pus pe

[1] Coord. şt. conf. dr. Rudolf Poledna, Universitatea „Babeş-Bolyaiˮ, finanțat de Ministerul Educației şi Cercetării din România (contractul nr. 33374/29.06.2004, cod CNCSIS 392, tema nr. 39.

An. Inst. de Ist. „G. Barițˮ din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. III, 2005, p. 93–107

interviuri semi-structurate[2] cu *subiecți* care locuiesc în diferitele cartiere ale municipiului (48 de interviuri realizate în anul 1999 – *Anexa II*), respectiv cu *experți locali* ce activează în diverse structuri administrative şi/sau private din localitate (12 interviuri realizate în 2004 – *Anexa 1*).

În acest material ne vom referi cu precădere la componenta calitativă a celor două investigații: a) pe de o parte, la informațiile furnizate de subiecți cu privire la *aspectele concrete ale vieții sociale* din diferitele zone/cartiere ale oraşului, a căror *dimensiuni simbolice* sunt bine ancorate în spațiul socio-cultural clujean (identitatea socio-culturală a locuitorilor, tipurile de capital de care ei dispun, traiectoriile lor de viață – atât sub aspect social cât şi spațial, problemele şi modalitățile prin care sunt gestionate activitățile dinăuntrul şi dinafara spațiului domestic etc.), şi la *percepțiile lor asupra acesteia* (asupra statusului social al celor din cartier, a calității locuirii şi locuințelor, a motivațiilor privind alegerea domiciliului actual etc.); b) iar pe de alta, la gama de problematici cu care astăzi se confruntă municipiul Cluj-Napoca ca întreg, date rezultate din investigarea a *două categorii de specialişti locali* aflați într-un *proces de permanentă renegociere*[3] *a principiilor* ce stau la baza dezvoltării urbane.

Din *prima categorie* fac parte acei specialişti, care, în virtutea funcției şi poziției pe care o ocupă în administrația locală *trebuie* sau, mai degrabă, *ar trebui să elaboreze şi să gestioneze strategiile de dezvoltare* ale municipiului: consilieri locali, reprezentanți ai serviciilor de urbanism etc. Este vorba de acele *strategii* care privesc *comunitatea urbană* în ansamblul ei, de construirea unui *corpus de reglementări* (planul urbanistic general – PUG, planuri urbanistice zonale – PUZ, planuri urbanistice de detaliu – PUD, regulamentele de urbanism conexe etc.), care au menirea de a stabili o dezvoltare *unitară* a oraşului, de a asigura o perspectivă pe termen mediu şi lung, în cadrul căreia *interesele* individuale ale locuitorilor (atât persoane fizice cât şi juridice), de cele mai multe ori divergente, să poată fi *conciliate*. În contrapondere, în cea de *a doua categorie* de specialişti (notari publici, avocați, arhitecți etc.) se regăsesc acele bresle profesionale, care vin în sprijinul *strategiilor individuale – specifice beneficiarilor* pe care-i deservesc. Aceşti „experți" se află adesea în situația deloc comodă de a facilita şi pune în practică interesele private ale propriilor clienți, de o aşa manieră încât ele să nu intre în conflict cu cele publice, pentru a nu genera tensiuni. În ceea ce priveşte

[2] Mulțumesc pentru sprijinul acordat operatorilor de teren: Cristian Labo, Oana Trandafir, Ioana Babeş, Anca Groze, Mirela Moldovanu, Cosmina Măcicăşan, Laura Pop, Valentin Țîru, Alina Bârsan şi nu în ultimul rând drd. Norbert Petrovici.

[3] Analiza noastră porneşte de la argumentul lui Mike Savage şi Alan Warde, prezent în lucrarea *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Houndmills, Macmillan, 1993, p. 122, potrivit căruia oraşul poate fi perceput ca un text, în acelaşi sens în care o carte sau un film poate fi privit ca text. Acest text, afirmă cei doi, are anumiți autori, este construit în modalități particulare prin intermediul a numeroase proceduri şi tehnici, conține o serie de semnificații, subiect a variate forme de citire. Percepția urbanului ca *text* poate ajuta la înțelegerea modului în care oraşele îşi „câştigă" semnificațiile specifice.

subiecţii intervievaţi, punctele de vedere exprimate de aceştia referitoare la oraşul Cluj-Napoca, în genere *diferenţiate* după zonele de rezidenţă, se constituie într-o reflexie asupra celor două spaţii care le influenţează viaţa: *spaţiul fizic* şi cel *social* şi a *dinamicii socio-spaţiale emergente*[4] din întrepătrunderea lor.

2. DE LA COMUNISM LA POST-COMUNISM

Experienţierea spaţiului fizic şi a celui social trece printr-o perioadă de puternică *reconfigurare*. Începuturile ei par a fi legate intrinsec de debutul perioadei de tranziţie în România[5], moment din care *aşteptările individuale* referitoare la *schimbările sociale* ce ar fi trebuit să aibă loc au fost constant diminuate. Elementele specifice perioadei „de dinainte", când „te făceai că munceşti, nu erai pus să gândeşti, să dezbaţi, să faci ceva" şi totuşi „lucrurile curgeau de la sine" – *int. nr. 24*, au fost „marginalizate" continuu de către specificităţi mult mai actuale precum: *devalorizarea leului* („Cum trec anii tot mai puţine îţi poţi permite. Şi anul trecut parcă îţi puteai permite mai multe şi acum 2 ani la fel." – *int. nr. 25*), *şomajul* („M-a afectat enorm, pe toate planurile... şi sănătatea mi-a distrus-o." – *int. nr. 26*) şi nu în ultimul rând *trăirea în libertate*, care, din păcate, aşa cum relata unul dintre subiecţi, *nu ţi-o mai poţi permite*.

> „În '90 nivelul de trai era foarte ridicat şi era foarte uşor de trăit. În '89-'90 era teribil de uşor cel puţin pentru cei care erau întreprinzători. Mâncam la restaurant aproape zilnic şi nu aveam prea mari cheltuieli. Nu totdeauna era foarte bine, dar se puteau face afaceri şi orice student putea să întreprindă ceva că orice făceai era rentabil. Preţurile erau mult mai mici şi puteai să mănânci în locuri foarte bune sau puteai să te îmbraci mult mai uşor. Acum e dificil" – *int. nr. 19*. „Acum mă întreabă fata dacă o las în excursie… păi unde să te las în excursie că nu ştim nici pe ce lume trăim dar să o mai las şi în excursie îi greu de spus, am avut multe cheltuieli cu copiii cu şcoala… că dacă

[4] Unul dintre primii autori care a folosit conceptul de „emergenţă" a fost filosoful George Henry Lewes în 1875. El, aşa cum remarca R. Keith Sawyer în lucrarea sa *Emergence in Sociology: Contemporary Philosophy of Mind and Some Implications for Sociological Theory* („American Journal of Sociology", University of Chicago Press, Journals Division, United States, volume 107 (3), 2001, p. 553–554), a considerat necesară distincţia dintre două tipuri de efecte: *rezultante* şi *emergente*. Un efect emergent – argumenta Lewes, nu este unul aditiv, este nepredictibil prin cunoaşterea componentelor sale şi nedecompozabil în aceste componente. Exemplul clasic utilizat de Lewes a fost modul în care se formează moleculele din atomii care le compun; hidrogenul şi oxigenul fiind cauza, iar apa efectul – proprietăţile apei sunt emergente din combinaţia hidrogenului cu oxigenul.

[5] Dorel Abraham şi Marilena Gânju, în lucrarea *Perceptions of the Social Change During the Period of Transition as Mirrored inPpolls*, „Sociologie Românească", Annual English Electronic Edition, issue 2, 2000, p. 22–23, remarcau că după decembrie 1989, România a parcurs schimbări semnificative în domeniul politic, economic şi social. În perioada de tranziţie, cuvintele cheie care par a descrie aceste schimbări sunt: „economie de piaţă", „privatizare", „democratizare". Aceste procese economice şi politice, menţionează cei doi autori, acţionează asupra indivizilor, astfel încât devine evident că vor aduce cu ele o vastă gamă de efecte sociale. A devenit tot mai evident că fenomenul tranziţiei vizează nu doar schimbările din domeniul economic ci şi cele din zona instituţiilor, relaţiile dintre acestea, comportamentele individuale şi atitudinile de grup.

> termină şcoala trebuie să meargă elegantă, trebuie să aibă pantofi, să fie în negru, depinde de pretenţiile de la şcoală nu ştiu ce le cere, şi la celălalt la fel că este pe clasa a VIII-a şi anul acesta mi-e cel mai greu, cealaltă pe clasa I-a, e un an foarte dificil, acum om scăpa şi de acestea" – *int. nr. 21*.

Securitatea traiului de zi cu zi („Am avut un loc de muncă sigur că am ştiut că merg şi lucrez şi primesc un salariu." – *int. nr. 27*), cei drept în lipsa posibilităţilor de achiziţionare a celor necesare („Eu nu zic că mor după regimul trecut. Înainte de 1989 nici atunci nu a fost bine. Fiindcă dacă aveam bani puteam să cumpărăm numai pe sub mână ce se cumpăra. Nu zic că am mâncat mai prost atunci. Dar atunci tot ce se cumpăra era pe sub mână." – *int. nr. 29*) s-a transformat în *nesiguranţa faţă de ziua de mâine* („Dar tineretul, fiica mea, băiatul meu ce avantaj are, că nu ştie că astăzi lucrează şi mâine nu, merge la lucru câştigă sau nu câştigă, au de lucru sau nu, asta nu e un avantaj." – *int. nr. 27*) când practic orice dorinţă poate fi satisfăcută, dar resursele necesare te obligă să renunţi la majoritatea lor („Pe timpul lui Ceauşescu aveam 2500 de lei salar şi nu era zi să nu ieşim în oraş, să nu mergem la o cafea, să nu mergem la o bere, să nu mergem la o prăjitură, sâmbăta mergeam la restaurant, mâncam câte un grătar şi ne distram. Acum, după 1989, parcă am trecut, cum zic pocăiţii, din rai în iad." – *int. nr. 29*).

Post-comunismul a adus cu el *avantaje de ordin moral – int. nr. 40*, *speranţa de mai bine – int. nr. 13*, *libertatea de a gândi şi a face – int. nr. 24*, contrabalansate însă de un număr impresionant de *dezavantaje* care au produs „haos şi dezamăgire, frică şi deznădejde" – *int. nr. 14*, şi la care omul obişnuit nu reuşeşte să le facă faţă decât cu extrem de mare efort. Iată câteva dintre acestea, aşa cum reies ele din expunerile subiecţilor investigaţi de noi:

1. *Nesiguranţa locului de muncă* („un loc de muncă nu e aşa sigur, îl obţii greu" – *int. nr. 13*) cumulată cu *falimentul iniţiativei private*;
2. *Lipsa de perspectivă* („Nu aş vrea să fiu unul dintre cei care se resemnează, să zic că da, m-am resemnat şi… dar am colegi care sunt pur şi simplu traumatizaţi de starea asta, sunt terminaţi, nu ştiu ce să mai facă." – *int. nr. 19*);
3. *Scăderea puterii de cumpărare* şi în consecinţă a nivelului de trai („Actual deşi salarul s-a dublat de exemplu faţă de anul trecut, nu pot să cumpăr atât cât am cumpărat anul trecut." – *int. nr. 22*);
4. *Imposibilitatea acumulării de capital economic* („Practic nu-ţi poţi permite să mai pui deoparte absolut nimic. Ne rezumăm la ce avem." – *int. nr. 18*);
5. *Deteriorarea capitalului cultural* („Atâta timp cât salarul şi, deci, veniturile îţi ajung abia ca să plăteşti cheltuielile şi să trăieşti, nu să mai ai şi o cârpă pe tine, o haină, nu se mai pune problema că mergi la un film, la un spectacol de teatru, de operă, la un meci de fotbal sau meci de handbal, oricum suntem într-un oraş mare şi civilizat, cu cultură universitară, cum se spune, capitala culturii din Ardeal, nu poţi să-ţi permiţi aşa ceva. Deci asta e în prag de sărăcie." – *int. nr. 18*);
6. *Fragmentarea interesului public* („Azi nu mai luptă nimeni pentru tine, nu spun că cei dinainte au luptat, tot pentru ei au luptat, nu s-au zbătut să facă ceva, au rămas în mentalitatea aceea proastă." – *int. nr. 24*) în corelaţie cu *slaba gestionare*

a resurselor comunitare („După părerea mea ar trebui să se renunțe la statui, care nu că nu merită, căci au rostul lor, este o artă… Deci să nu se investească în aşa ceva ce nici nu poate fi mâncat şi nici nu poate să ne aducă vreun avantaj. Peste 1000 de ani poate, poate vor fi prețuite acele statui, dar deocamdată trăim în prezent... căci statuia nu plăteşte chirie.” – *int. nr. 30*);

7. *Disoluția relațiilor sociale primare* („Nu mă duc des, la părinți la Sălaj, că este scumpă benzina, şi nu se merită să mergem des […] Nu-i a noastră [casa] pentru că eu am grijit de soacră-mea 10 ani de zile şi după ce s-a dus de aici ne-am certat şi am umblat prin Tribunal şapte ani de zile şi eu m-am retras că mi-au mâncat o grămadă de bani tribunalele şi tot nu o dat nici o soluție corespunzătoare care practic era [trebuia să fie] în favoarea mea că eu am grijit şi mi-a lăsat un testament. […] Nu se înțelege cu fratele, nici nu vorbesc unul cu altul de când a murit mama sa din '91, atunci a început ruşinea dintre ei şi nu mai vorbesc între ei, ei sunt patru frați, dintre care doi sunt gemeni, aceştia sunt mai, deci al meu şi cu bărbatul, cu geamănul cu ei au fost mai răi unul cu altul că nu se pot înțelege.” – *int. nr. 21*).

Transformările macro-structurale de după revoluție, ce şi-au pus amprenta asupra vieții sociale din România în general, a celei din mediul urban în mod special, rămân principalii catalizatori ai *atomizării sociale*. În ciuda *oportunităților emergente* ca urmare a schimbării de sistem (şanse mai mari de mobilitate socială şi teritorială, de acumulare de capital – în multiplele sale variante: economic, socio-cultural, politic etc., de acces la resurse şi informații etc.), sau mai degrabă datorită *efectelor contrarii* generate de aceasta[6], multiplele *deschideri* posibile ale individului spre lume au fost dublate de la fel de multe *închideri* față de celălalt. După cum remarca unul dintre subiecți, „omul s-a închis în apartament, în afara apartamentului nu l-a mai interesat nici curățenie, nici gunoaie, nici aia, nici aia... problema individului s-a oprit acolo” (*int. nr. 8*). Locuința individuală devine expresia unei *forme absolute de retragere din lume*, de *evadare dintr-un comunitar nefuncțional*, care mai degrabă *prejudiciază decât îmbogățeşte ființarea indivizilor*. Perimetrul confortabil al propriei locuințe individuale, un spațiu domestic plasat pe cât posibil într-un mediu ambiental apropiat de natură, un habitat ce poartă amprenta personalității celui care l-a creat/construit, face posibilă evitarea discuțiilor contradictorii cu vecinii, reduce lipsa de intimitate, nu lasă ca viața individului să fie afectată de celălalt etc.

[6] Tranziția post-comunistă a adus cu ea creşterea şomajului în mediul urban, o creştere în general a sărăciei, procese interminabile privind restituția terenurilor, nevoia de strategii adaptative pentru perdanții tranziției. Foştii imigranți la oraş, presați acum de şomaj, se îndreaptă spre zonele rurale cu speranța că acolo costurile vieții de zi cu zi sunt mai mici ca la oraş. Vezi: Dumitru Sandu, Cosmin Radu, Monica Constantinescu, Oana Ciobanu, *A Country Report on Romanian Migration Abroad: Stocks and Flows After 1989,* „www.migrationonline.cz”, Multicultural Center Prague, 2004, p. 1–2.

„Motivul pentru care mi-aş dori o casă aşa, o viluţă, este numai pentru simplul fapt de a mă rupe de.. vecinii pe care-i ai in bloc, de discuţiile pe care le ai legate... ba te inundă de sus, ba se aude tot ce baţi prin... ciocăneşte cineva şi auzi totul... Şi a putea ieşi afară, la un pic de iarbă verde, a avea un pom, flori... să simţi că eşti afară la aer curat, nu tot înăuntru, într-o cutie" – *int. nr. 2*.

Germenii acestui *patern comportamental*, chiar dacă în sine este vorba de o *achiziţie* a ultimilor ani, se află într-o perioadă anterioară celei de tranziţie. Faptul că sistemul socialist şi mai apoi cel comunist s-a preocupat în mod constant de *omogenizarea condiţiilor de locuit*, care nu a însemnat neapărat şi *îmbunătăţirea* lor ci mai degrabă *uniformizarea* acestora în numele „egalitarismului comunist", a generat puternice aversiuni faţă de tot ce însemnă „locuire de tip cazarmă" (*int. nr. 1*), faţă de o anume *standardizare* atât a mediului construit cât şi a vieţii sociale conexe. *Încazarmarea* s-a practicat cu bună ştiinţă, vizând *controlul strict* al cetăţeanului şi nu *cerinţele sociale* diversificate privind locuirea. Partea oarecum *pozitivă*, cel puţin dacă punem în balanţă perioada actuală, consta în existenţa unui cadru normativ ce putea *impune* (în virtutea sistemului centralist) condiţii minime de locuit – de la care fără doar şi poate s-au făcut şi atunci derogări multiple.

„Înainte de '89 exista o politică privind locuirea. Sigur că ea nu răspundea cerinţelor sociale diversificate, în sensul că toata lumea se considera că.... are aceleaşi cerinţe de a locui. Din punct de vedere al dezvoltării locuinţei, la nivel naţional exista o gândire, în sensul că s-a stabilit suprafaţa minimă pe apartament, suprafaţa minimă locuibilă pe persoană, şi aşa mai departe. Gândirea de până în '90 era tributară centralismului, deci unor hotărâri generale care erau valabile de la Slobozia până la Cluj-Napoca şi prin alte părţi, pe când după '90 s-a deschis o cale în care acest lucru se poate realiza altfel... pe banii tăi. Acuma nu putem vorbi despre un plan de orientare propriu-zisă. De exemplu, construcţiile care se fac pentru tineri prin Agenţia Naţională a Locuinţei (ANL), se fac pe nişte terenuri libere, unde se nimereşte. Ele nu se fac după o gândire ca aceste construcţii să fie într-un ansamblu, să constituie din punct de vedere urbanistic o zonă de referinţă. Nu! Un ANL se construieşte pe strada Observatorului, altul se construieşte pe Rarău, altul se construieşte pe... Nu cred că în acest an s-a gândit la o politică a locuirii, cât s-a gândit mai degrabă la o politică a satisfacerii cererii, nevoilor; restul s-a lăsat liber" – *int. nr.* 9.

Nevoia oamenilor de *a evada* din *spaţiile înguste* construite sub comunism *a răbufnit* în primii ani de tranziţie, proces încă nefinalizat, când, datorită unei *acumulări rapide de capital* (adesea îndoielnică) dar şi unei puternice dorinţa de *a epata*, au început să apară în peisajul urban (dar şi rural) construcţii grandioase. Sub aspect stilistic, acestea sunt departe de a excela, la asta contribuind atât *gusturile beneficiarilor*, care nu se ridică întotdeauna la un înalt nivel estetic, cât şi *capacitatea de inovaţie relativ modestă a arhitecţilor*, care şi-au petrecut în comunism o perioadă destul de îndelungată din carieră, în care, în calitate de *simpli funcţionari* aveau datoria de a implementa proiectele ce veneau de la centru.

3. MEDIUL CONSTRUIT

Pe una dintre cele mai scumpe piețe imobiliare din țară, așa cum este cea clujeană, în cadrul căreia prețurile locuințelor concură cu prețurile din occident, alocarea unor sume imense pentru achiziționarea unei case familiale nu este la îndemâna oricărei familii. Pe de altă parte, dorința de *a avea propriul acoperiş* obligă indivizii la a găsi strategiile optime pentru realizarea acestui deziderat. Ritmul acerb în care se construieşte în municipiu evidențiază faptul că, cel puțin pentru o parte din populația orașului, aceste soluții există, din nefericire însă, ele realizându-se într-un climat ce nu excelează din punct de vedere al *strategiilor şi reglementărilor*. Dezvoltarea urbană în plan local ține prea puțin seamă de principiile unei *dezvoltări durabile*[7], sau măcar *coerente* („N-a existat un plan, o gândire, o strategie urbană pusă la punct, de fapt n-a existat deloc." – *int. nr. 9*), ba mai mult chiar, din rațiuni personale de ordin economic, specialiştii îndreptățiți să „vegheze" la realizarea ei, „conturează" proiecte de dezvoltare *adaptate la interesele beneficiarilor* – adesea persoane cu *înalt potențial politico-socio-economic*, care pun în umbră *optimul social* şi îl facilitează pe cel *individual*.

De remarcat că în majoritatea lor, *experții locali*, deşi există încă suficiente puncte de vedere neconvergente între aceştia (generate în parte de *socializarea profesională* a fiecăruia sau de *instituțiile în cadrul cărora activează*, şi care le „impun" un anumit tip de conduită), sunt tot mai conştienți de faptul că urbanul nu mai trebuie receptat prin prisma unei *simple echivalări semantice* cu oraşul/citadinul, „fiind ceva care nu este numai oraş" ci se referă şi la un anumit grad de saturare a unor cerințe care sunt legate de funcționarea unui mediu construit („are/necesită infrastructură, dotări, comportamente, reguli de conviețuire etc." – *int. nr. 8*). Pe măsură ce urbanul iese tot mai mult din logica socialist-comunistă, una *anti-urbană*[8], chestiunile deja enumerate trebuie să-şi ocupe rolul central. Aşa cum vom încerca să arătăm în continuare, din păcate încă funcționează la noi o înțelegere „deformată" a ceea ce ar trebui să însemne urbanism. Ea este influențată de o serie întreagă de factori, majoritatea lor derivând, aşa cum aminteam deja, din problemele privind dezvoltare României în ansamblul ei.

Lipsa unei *coeziuni interne* a statului şi existența unui *sistem birocratic* (departe de înțelesul weberian al termenului!) par a juca rolurile centrale. Pentru ca elitele politice să poată *promova dezvoltarea*[9] este necesar ca acestea să-şi câştige

[7] Dezvoltarea durabilă este acel tip de dezvoltare care nu compromite fundamentele dezvoltărilor viitoare şi care se realizează prin intermediul activităților economice, care nu împiedică regenerarea resurselor naturale, ținându-se cont de dezvoltarea echității sociale; cunoscut fiind faptul că inechitatea „corodează" coeziunea socială şi solidaritatea, fiind în detrimentul unui bun management al resurselor naturale şi umane. Vezi: Thomas Maloutas, *Promoting Social Sustainability. The Case of Athens*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action", United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 168.

[8] Forbes şi Thrift (1987), apud Savage şi Warde, *op. cit*.

[9] Vivek Chibber, *Bureaucratic Rationality and the Developmental State*, „American Journal of Sociology", United States, University of Chicago Press, volume 107 (4), 2002, p. 951–952.

independența şi autonomia față de elitele locale şi, de asemenea, să susțină instituțiile statului. Statul la rândul său, pentru a putea fi un *promotor al dezvoltării*, este necesar să activeze ca o entitate – să aibă o puternică coeziune internă – care urmărește scopuri colective bine definite. Din nefericire, o dată cu *colapsarea* sistemului comunist şi *aparenta* retragere a statului din viața socială au colapsat şi instituțiile de autoritate. Nevoia individului de *a fi stăpân pe propria-i viață* s-a resimțit tot mai acut, acesta ne mai acceptând vreo formă de *ghidaj* din partea statului. Presiunea enormă generată de populație asupra statului a dus nu numai la *restrângerea sferelor de activitate* în care acesta emitea reguli şi participa activ la impunerea lor (exemplară în acest sens este *dereglementarea* prezentă la începutul anilor '90 în cadrul politicilor urbane şi a celor privind locuirea, ce a permis o dezvoltare haotică a mediului construit), ci şi la *transferul de competență* înspre indivizi. Aceştia, în bună măsură, s-au *substituit instituțiilor*, multe dintre ele „modelându-se" după persoana deținătorului poziției de autoritate, fără a lua prea mult în calcul atribuțiile cu care au fost investite.

Privatizarea locuințelor, retrocedarea terenurilor etc., evenimente care în anii '90 au fost privite cu mare entuziasm de mai toate categoriile sociale, a însemnat nu doar *transferul de proprietate* ci şi *eliberarea de sarcinile* care țineau de drepturile şi obligațiile conexe ale fostului proprietar – *statul, reprezentant al proprietății colective*.

> „În baza Decretului lege 61 din 1990 şi apoi a Decretului 85/92, din fondul de stat s-au cumpărat apartamente, toată lumea a devenit proprietar. În baza acestor legi majoritatea populației a devenit din chiriaşi proprietari, cumpărându-le. Prin intrarea în vigoare a Legii 18/1991, restituindu-se terenurile a crescut din nou numărul proprietarilor cu privire la terenuri. Deci, proprietatea statului, să zicem, față de ce a fost reprezintă un procent infim acum. Nu ştiu dacă statul mai deține în proprietate un procent de 10-15%. Nu cred! Puneți apoi Legea 112 din 1995 cu restituirea imobilelor. Cele care au fost luate cu titlu s-au restituit, s-au cumpărat de chiriaşi ori s-au restituit vechilor proprietari. Vorbim apoi de Legea 10 din 2001, restituirea imobilelor care au fost trecute în proprietatea statului fără titlu. Deci, în acest moment, numărul proprietarilor persoane fizice din România este foarte mare în raport cu alte state" – *int. nr. 7*.

Ne mai existând *forme de coerciție investite cu autoritate* sau, mai corect spus, manifestarea acestora în spațiul public fiind extrem de firavă, individul a rămas practic *indiferent la alteritate*, la ce se întâmplă în afara propriului spațiu domestic, indiferență care *prin cumul* a provocat efecte dăunătoare, ce reclamă acum ca deosebit de necesară intervenția statului – a unui *nou tip de intervenționism de sorginte post-comunistă*.

Azi, după circa trei decenii de politică a lui „lasă-i să se descurce aşa cum doresc", efectele generate de aceasta au un *impact devastator* atât asupra mediului construit cât şi asupra locuitorilor acestuia. *Presiunile* exercitate de grupurile de interese asupra *dimensiunii ecologice* a vieții citadine („beneficiari fără perspective urbanistice, care n-au vederi globale asupra teritoriului, decât asupra interesului lor" – *int. nr. 9*), cumulate cu *lipsa de fermitate în aplicarea legii* a unor instituții precum: Ordinul Arhitecților, Asociația Urbaniştilor, Uniunea Arhitecților sau a structurilor

administrative în general („care nu au conştiinţa profesională suficientă pentru a conduce la soluţii de interes colectiv atunci când interesul propriu e in joc, ţinând seama mai degrabă de interese de gaşcă decât de oraş" – *int. nr. 9*), generează *efecte perverse* deosebite. S-a ajuns în situaţia „paradoxală" în care beneficiarii, a căror viziune asupra dezvoltării urbane se mărginea la urmărirea propriului interes, să înceapă a critica extrem de fervent zonele oraşului, calificându-le ca *nefuncţionale*, să aducă acuze tot mai numeroase autorităţilor locale vizavi de *lipsa* lor *de implicare în procesul de dezvoltare coerentă/unitară a oraşului*.

În realitate, această sintagmă incumbă o cu totul alta, solicitându-se de fapt *gestionarea de către autorităţi a efectelor rezultate din supra-implicarea lor în reconfigurarea mediului urban* şi nu datorate lipsei implicării. Numeroasele derogări de la regulamentele de urbanism operate de autorităţi (*implicarea activă*), „închiderea ochilor" atunci când anumite construcţii erau în disonanţă cu autorizaţiile de construcţie eliberate (*implicarea pasivă*) s-au făcut atât în avantajul beneficiarilor cât şi a celor mandataţi să urmărească cu precădere interesul colectiv şi nu cel individual. Desigur, această formulă *nu poate fi rostită cu voce tare* de către o bună parte a locuitorilor oraşului (în speţă de cei care şi-au construit/construiesc, transformat sau chiar demolat imobile), pentru că tot ei *au forţat* (şi unii o mai fac şi astăzi!) structurile administrative locale să recurgă la un tip de management public, care în cele din urmă a dus la *contra-urbanizare*.

> „Interesele politice determină construirea unui plan urbanistic, inclusiv intravilanul. Interesele care erau pentru diverşi proprietari să zic în zona Făget, chiar şi-n Zorilor, Câmpului, toate erau extravilan. Chiar şi de la «Bună ziua» spre Liliacul, Liliacul era construit în extravilan în '90, strict interzis! A fost un mare scandal şi cu ăla. Ca să pui în legalitate câteva aiureli din astea, s-a băgat în intravilan totul, pe motive politice. Pentru că asta-i decizia Consiliului Local, ei au zis dom'le vrem să mărim intravilanul, să facem un oraş baban. Deci din 4 mii de hectare am făcut opt mii şi nu ştiu cât (în 1995 erau 4069 ha, în 1996 – 6470 ha şi în 2000 – 8815 ha)... Nimeni nu s-a gândit dacă tre' să aibă utilităţii, că tre' să aibă drumuri, câte costuri implică. Încă n-avem în oraşul ăsta, în vechiul oraş, ce trebuie să avem şi noi ne ocupăm de interesele politice a unor tipi care au bani să construiască acolo, cu sau fără autorizaţii" (int. nr. 11). „Sunt frecvent în Comisia de Urbanism situaţii când, în baza unor PUD-uri, se solicită derogarea de la prevederile regulamentului de urbanism... Până-n anul 2000 noi n-am avut un plan urbanistic, şi lucrau aşa, cam după ureche" – *int. nr. 10*.

Sporirea *numărului de locuinţe* din proximitatea şi/sau vecinătatea[10] celor care până mai ieri erau extrem de mulţumiţi că beneficiau de un *cadru normativ lax* (ce le oferea posibilitatea realizării propriilor doleanţe!), locuinţe construite prin aplicarea aceluiaşi *algoritm* şi de către *noii vecini* (obţinerea de derogări de la PUZ, nerespectarea certificatelor de urbanism, a autorizaţiilor de construcţie etc.), a făcut

[10] Consideraţii privind relaţia spaţialitate–teritorialitate (dubla dimensionare a spaţiului: socială şi fizică/geografică), precum şi asupra diferenţierilor spaţiu domestic, spaţiu vicinal, spaţiu comunitar pot fi găsite în: Silviu G. Totelecan, *Vecinătatea în Munţii Apuseni. Disoluţii comunitare*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star & Argonaut, 2003.

membri *comunităţii locale*[11] tot mai atenţi la *cine, ce şi cum construieşte*. Din păcate, acest act reflex este unul *post-factum*, posibilităţile de intervenţie a vecinătăţii/comunităţii fiind extrem de reduse în prezent (proprietatea fiind inatacabilă iar legile neputând fi aplicate retroactiv!), cu atât mai mult cu cât *comunitatea însăşi* a militat cu nu foarte mulţi ani în urmă ca *neintervenţionismul* să fie regula şi nu excepţia.

> „Mai este un fenomen care nu este stăpânit şi avem şi noi vina noastră, atât Consiliul Local, cât şi Consiliul Judeţean. Aceste construcţii haotice, necontrolate. Permisivitatea legii a permis la foarte mulţi investitori doritori de construcţii să construiască pe locuri nepermise, pentru că încă nu s-a dărâmat nimic. Nu ştiu, este un tabu. La noi, dacă s-o pus două cărămizi una peste alta, nu se mai poate demola. Dar când te uiţi şi vezi amplasarea haotică, nici un aliniament, nici o... un urbanism, nici o sistematizare... Deci efectiv tu care o să locuieşti acolo o să ai un disconfort. Ia unul un teren, terenurile sunt aşa întortocheate cum o fost păşunile... şi fiecare: eu în colţul ăsta, eu acolo, eu fac acolo, eu deranjez pe vecinul de aici... drumurile nu se pot trasa..." – *int. nr. 4*.

Astfel, *viziunea* asupra oraşului instaurată în municipiul Cluj-Napoca a rămas una prea puţin preocupată de modul în care variatele elemente ale oraşului contribuie la formarea complexului urban ca întreg, fiind mai degrabă un *conglomerat de perspective potenţial conflictuale*[12], care adesea percep oraşul extrem de diferit. Definirea a ceea ce însemnă „public" şi a tipului de comportamente pe care acest termen le presupune a fost înlocuit cu termeni de referinţă atomizaţi şi individualizaţi. Aproape că se poate vorbi de un *dictat al organizării spaţiale urbane*[13], consecinţă a „privatizării spaţiului" de după 1989.

---

[11] Într-un *dublu post-context*: post-comunist şi post-modern – ori mai degrabă *pseudo-modern* după cum o afirma Bogdan Voicu (*Pseudo-modern Romania*, „Sociologie Românească", Annual English Electronic Edition, issue 3, 2001), ideea de comunitate ca *interacţiune de tipul faţă-în-faţă* începe să fie pusă sub semnul întrebării, mai ales în mediul urban – ceva mai atomizat decât cel rural. Delimitări conceptuale de tipul *online/offline*, care indică apartenenţa/neapartenenţa la societatea de tip reţea – *network society* (Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, 2nd edition, Oxford, Blacwell Publishers, 2000), capătă tot mai mare însemnătate. În cadrul a diverse contexte sociopolitice şi culturale, *creşterea identităţilor multiple* şi tot mai frecventa *negociere a rolurilor individuale* (Samuel M. Wilson, Leighton C. Peterson, *The Anthropology of Online Communities*, „Annual Review of Anthropology", United States, volume 31, 2002, p. 456) duce la *înlocuirea comunităţii de tip faţă-în-faţă cu comunităţile de practici* (*communities of practice*). Astfel, comunitatea se defineşte din ce în ce mai puţin în termenii geografiei, a limbii vorbite ori a apartenenţei la categorii sociale precum rasă, etnicitate, ci mai degrabă în cei ai *reciprocităţii sociale* şi ai *angajamentului interactiv* (Paul B. Garrett, Patricia Baquedano-López, *Language Socialization: Reproduction and Continuity, Transformation and Change*, „Annual Review of Anthropology", United States, volume 31, 2002, p. 347–348). *Implicaţia majoră a acestei schimbări constă în faptul că, pe măsură ce „graniţele comunităţii" devin din ce în ce mai vagi, interesele promovate de membri săi devin tot mai clare.*

[12] Simon Marvin, Tim May, *City Futures. Views from the Centre*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action", United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 213.

[13] Kevin Ward, *The Limits to Contemporary Urban Redevelopment. 'Doing' Entrepreneurial Urbanism in Birmingham, Leeds and Manchester*, „City: urban trends, culture, theory, policy, action", United Kingdom, Carfax Publishing Ltd., volume 7 (2), 2003, p. 203–204.

Spațiul din interiorul orașului a căzut pradă „vânzării cu de amănuntul" (*retailization*), aceasta având implicații enorme asupra planificărilor şi politicilor teritoriale ale orașului.

4. VIAȚA CITADINĂ

Dislocarea țărănimii de la sate în anii '60–'70 şi *încurajarea/forțarea* acesteia în numele industrializării să vină la oraş a adus cu ea şi transferul de practici, obiceiuri şi manifestări eminamente rurale, o *anti-cultură urbană* ce s-a suprapus peste un climat socio-cultural local *deficitar* şi prea *puțin consolidat*. Traiul într-o permanentă *stare de dualitate* a „veneticilor" s-a răsfrânt şi asupra generației copiilor acestora, care, finalmente, au dezvoltat o *formă hibridă de locuitor urban*.

> „Există pe undeva nostalgia lucratului pământului, există anumite obiceiuri care nu țin de obiceiurile urbane. În sensul manifestărilor. A mersului pe stradă, a modului de a se exprima, a modului de comportament, aşa în general. Ori urbanizarea presupune deja nişte reguli: sunt trotuare, sunt străzi, pe trotuare circulă pietoni, pe stradă circulă maşini, trebuie să respecți nişte reguli. La țară e altceva! Toată lumea merge pe uliță, căruțe, oameni, n-are nici un fel de importanță. Pe urmă, aicea... când treci pe lângă atâția oameni, şi atâția oameni trec pe lângă tine, nu poți să mai scuipi, să... acolo nu te vede nimeni, sau te vede unul şi n-are importanță. Noi încă suntem aşa... şi nu numai noi, o mare parte dintre oraşele țării. Trăiesc cu oameni care au fost dislocați din locurile lor, au fost aduşi aicea, şi umblă în maiou pe stradă, încă... umblă în papuci" – *int. nr. 1*.

Această *ființare între două lumi* a unei mari părți din populația orașului – venită de la „țară" sau doar la prima generație de „orăşeni" – este *impregnată de practici rurale* („Avem vacă cu lapte, avem oi, lapte, brânză, lâna ne e asigurată, în plus lucrăm la pământ, zarzavaturi, porc ținem aici..." – *int. nr. 13*; „Am o grădină în Andrei Mureşanu, produc legume, fructe, probabil 10-15% din cheltuieli le acopăr de acolo." – *int. nr. 17*; „Am pus cartofi, morcovi, pătrunjel, ceva mazăre am pus acolo nişte păstăi... înspre Sânnicoară." – *int. nr. 60*) şi *subjugată de nevoi urbane* („Cu hainele e cel mai greu fiindcă sunt prețurile mari, de exemplu, dacă îți cumperi o pereche de pantofi, nu poți să-ți permiți să-ți cumperi şi un costum în aceeaşi zi sau în aceeaşi lună, trebuie să economiseşti de la un salar la celălalt şi eventual atunci." – *int. nr. 13*; "Eu sper că fetele mele să găsească nişte băieți care au deja locuință, şi să nu avem probleme din acestea, mai sunt câțiva ani şi vedem." – *int. nr. 22*; „Veniturile sunt foarte mici, soția este în şomaj, copiii la şcoală, la grădiniță... Sincer vă spun, nu mă pot gândi la un concediu, să mă duc la mare, la munte, cheltuielile sunt destul de mari." – *int. nr. 60*).

Viața citadină a celor menționați s-a petrecut şi se desfăşoară încă într-un *spațiu generator de alienare* – „stăm aşa fiecare în betonul nostru, stăm tâmpiți în betoanele noastre" (*int. nr. 19*), *claustrant şi lipsit de personalitate*. Suplimentar,

conglomeratul de clase sociale pe care-l presupune *traiul la comun din bloc adânceşte lipsa de comunicare,* „falimentează relaţiile interpersonale" (*int. nr. 19*) şi *sporeşte fricţiunile din cadrul vecinătăţii*: "Tot timpul sunt probleme, suntem la comun, alţii nu plătesc sau probabil sunt prea mari cheltuielile, cât consumi atât ar trebui să plăteşti, consum mult plătesc mult, consum puţin plătesc puţin, ori aici altul consumă mult şi eu plătesc la fel ca şi el." – *int. nr. 55*.

La prima vedere s-ar părea că doar anumite zone/cartiere ale oraşului Cluj-Napoca sunt afectate de aceste fenomene. Chestionaţi asupra imaginii pe care o au despre cartierul în care locuiesc, subiecţii investigaţi de noi ne-au furnizat o imagine mai degrabă pozitivă a cartierelor oraşelor. Însă, în momentul în care au fost rugaţi să-şi susţină aserţiunile, deşi de regulă au blamat acele zone ale oraşului în care nu locuiau, a ieşit la suprafaţă şi imaginea negativă a propriei vecinătăţi. Astfel:

1. „*Cartierul Mărăşti* este un cartier muncitoresc, este un cartier aglomerat, lipsit de verdeaţă, de spaţii de joacă pentru copii, este o aglomerare imensă de apartamente, înconjurată numai de betoane şi străzi zgomotoase, dar are un singur avantaj că se află în apropiere de centrul Clujului şi are reţea de alimentaţie publică, de pieţe şi de ceea ce acoperă necesităţile de zi cu zi ale fiecărui individ, este înţesat de magazine dar nu pot spune că este un cartier gândit, un cartier frumos sau gândit bine, nu este aerisit deloc." – *int. nr. 14 (economist, locuieşte în cartierul Mărăşti)*; „*Mărăştiul* este suficient de poluat, bine aprovizionat, cu legături în toate direcţiile oraşului fără nici un fel de probleme să te facă sa aştepţi la toate staţiile de maşină jumătăţi de oră, dar e mai poluat." – *int. nr. 17 (respondent din cartierul Mărăşti)*;

2. „În *Grigorescu* cândva a fost foarte frumos dar până când nu s-au construit blocuri între care au fost prima dată, *Zorilor* parcă nu mă atrage, nu ştiu de ce, *Mărăştiul* e prea aglomerat." – *int. nr. 22 (dna. M. K. din cartierul Mănăştur)*;

3. „*Grigorescu* e foarte rece, din câte ştiu eu, eu un cartier frumos dar nu au căldură şi poate să fie frumos apartamentul că nu face doi bani. *Mănăşturul* care cum se nimereşte." – *int. nr. 46 (dna. A. P., în vârstă de 42 de ani, din cartierul Zorilor)*;

4. „Mie nu-mi place *Gheorgheniul*. Mi se pare aşa un cartier urât. E considerat frumos, dar din punctul meu de vedere e locul urât. E întunecos, mie îmi dă senzaţia de cenuşiu, nu ştiu de ce." – *int. nr. 23 (dl. D. A. din cartierul Mănăştur)*;

5. „Mie nu mi se pare, poate mulţi spun că este foarte bun *Zorilor*. Mie nu îmi place. Nu ştiu de ce. Şi acolo când am fost am văzut locuinţe frumoase dar nu îmi place zona. Nu ştiu. Poate că este atât de sus, sau pentru anturaj, ce fel de oameni sunt în cartier, nu aş putea să spun." – *int. nr. 30 (dna. S. K., chiriaşă ICRAL din cartierul Grigorescu)*;

6. „Aici la expoziție [Expo Transilvania – Mărăşti] este o zonă foarte mare zonă verde dar este pentru beţivi nu pentru altcineva, deci nu e amenajată, nu e întreţinută, merg copiii acolo tot felul de beţivi pe bănci, sticle sparte, deşi acum s-au mai pus ceva bănci aşa în jur, în spatele expoziţiei sunt nişte terenuri de sport, băiatul meu face tenis acolo, foarte frumos dacă ar fi amenajat şi întreţinut dar la noi nu se poate." – *int. nr. 55 (dna. M. C., în vârstă de 36 de ani, din cartierul Mărăşti)*.

Se observă, cel puţin din punct de vedere al calităţii locuirii, o *nuanţă predominantă de gri* ce „acoperă" întreg municipiul. Tot mai numeroşi sunt cei care, prin eforturi deosebite, încearcă să evadeze din această formulă de locuire, orientându-se spre *locuinţele individuale*. Aceştia, moştenind un teren ori pe baza sumelor de bani adunate (puse de-o parte!) pe parcursul mai multor ani, ce permit *achiziţionarea unui teren*, pentru a putea construi viitoarea locuinţă, vor recurge la *vânzarea apartamentului* proprietate personală şi eventual la un *credit ipotecar*.

> „O categorie, care îşi doresc foarte mult să stea la casă, au nişte bani adunaţi, o sumă de-şi cumpără terenuri. Şi pe urmă încep construcţia şi îşi vând apartamentul... cu banii de pe apartament reuşesc să ridice construcţia. Poate că nu o să o pună la punct până la ultimul, dar reuşesc. Şi mai este o categorie care-şi doresc vilele neapărat, iau terenul, că atâţia bani să ia terenul au. Şi iau împrumut din bancă. Pe timp de 20 de ani, 20000 de euro, deci pe timp de 20, 25, 30 de ani, că sunt împrumuturi din astea." – *int. nr. 2*.

Din nefericire, *inexistenţa unui capital financiar solid* obligă individul să construiască în „regim propriu, în regie proprie, cu anumite echipe" – *int. nr. 5*, făcând rabat de la calitate în numele *minimizării costurilor*. Adesea însă, această modalitate de construcţie duce la o *creştere a costurilor finale*, consecinţă a *neasumării* de către „muncitorii angajaţi" a unui anume *standard de calitate* în munca depusă. Beneficiarul va fi nevoit să „angajeze" alţi muncitori, pentru a efectua reparaţiile/corecţiile necesare la ceea ce precedentele „echipe" au realizat deja. Prezentă la nivel *macro-* ca dereglementare, la nivel *mezo-* ca dictat al organizării spaţiale, contra-urbanizarea îşi face simţită prezenţa şi la nivelul *micro-* al spaţiului domestic, *manifestă în estetica noilor locuinţe post-comuniste şi latentă în habitudinile consumatorilor socio-spaţiali ai acestei perioade.*

Anexa I. Lista specialiştilor intervievaţi în 2004

- Interviul nr. 1: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 2: femeie, inginer.
- Interviul nr. 3: femeie, notar public.
- Interviul nr. 4: bărbat, consilier judeţean.
- Interviul nr. 5: bărbat, director agenţie imobiliară.
- Interviul nr. 6: femeie, serviciul autorizări în construcţii - judeţ.

- Interviul nr. 7: femeie, notar public.
- Interviul nr. 8: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 9: bărbat, arhitect – patron firmă de arhitectură.
- Interviul nr. 10: bărbat, inginer urbanism - municipiu.
- Interviul nr. 11: bărbat, serviciul autorizări în construcţii - municipiu.
- Interviul nr. 12: bărbat, avocat.

Anexa II. Lista subiecţilor intervievaţi în 1999

- Interviul nr. 13: dna. A. H., în vârstă de 28 de ani, din cartierul Dâmbul Rotund.
- Interviul nr. 14: respondentul, de profesie economist, locuieşte în cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 15: dl. O. M. chiriaş în cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 16: dl. M. F. din cartierul Gheorgheni.
- Interviul nr. 17: respondent din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 18: dna. I. D. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 19: dl. I. O. de profesie asistent social, chiriaş în cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 20: dl. I. T. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 21: dna. M. L. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 22: dna. M. K. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 23: dl. D. A. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 24: dl. V. M., în vârstă de 52 de ani, patron, din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 25: respondent din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 26: respondent din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 27: respondentă din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 28: dl. V. B. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 29: dl. P. S. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 30: dna. S. K., chiriaşă ICRAL din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 31: dna. A. H. din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 32: dl. N. M. din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 33: dl. I. S., 29 de ani, din cartierul Între Lacuri.
- Interviul nr. 34: respondent din cartierul Central.
- Interviul nr. 35: respondent din cartierul Central.
- Interviul nr. 36: chiriaş din cartierul Gheorgheni – rezident străin.
- Interviul nr. 37: respondent din cartierul Gheorgheni.
- Interviul nr. 38: dna. M. N. din cartierul Mărăşti.

- Interviul nr. 39: dl. F.S., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 40: dl. I. R., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 41: respondent din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 42: dna. C. G., în vârstă de 23 de ani, din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 43: dna. A. S., în vârstă de 48 de ani, din cartierul Grigorescu.
- Interviul nr. 44: dna. I. R. din zona Gării.
- Interviul nr. 45: dna. O. D., în vârstă de 26 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 46: dna. A. P., în vârstă de 42 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 47: dl. I. P. din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 48: dna. M. C., în vârstă de 37 de ani, din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 49: dl. D. H., în vârstă de 30 de ani, din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 50: respondent din cartierul Central.
- Interviul nr. 51: respondent din cartierul Gruia.
- Interviul nr. 52: respondent din cartierul Dâmbul Rotund.
- Interviul nr. 53: respondent din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 54: dna. R. K. din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 55: dna. M. C., în vârstă de 36 de ani, din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 56: dl. G. F., în vârstă de 53 de ani, din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 57: dna. S. M., în vârstă de 44 de ani, din cartierul Mănăştur.
- Interviul nr. 58: dl. P. T. din cartierul Zorilor.
- Interviul nr. 59: respondent din cartierul Mărăşti.
- Interviul nr. 60: dl. I. A., în vârstă de 31 de ani, din cartierul Mănăştur.